

Холодїй І. О.,

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, м. Київ

СТРАТИФІКАЦІЙНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена з'ясуванню галузевої та стратифікаційної структури англійської соціологічної термінології. Встановлені тематичні групи, які формують два лексико-семантичних шари – терміни ядра та периферії – термінологічного поля соціології.

Ключові слова: соціологічна термінологія, ядро, периферія, стратифікаційна структура, галузева структура, термінологічне поле.

The article is dedicated to the investigation of branch and stratification structure of the sociological terminology. It deals with the topical groups forming two lexical units – kernel and periphery being defined as two strata of sociological stratification structure.

Key words: sociological terminology, kernel, periphery, stratification structure, branch structure, terminological field.

Термінологія, репрезентуючи систему наукових понять, на концептуальному рівні прагне досягти універсального статусу, проте вербальні виразники наукових понять мають свої особливості в кожній національній мові, тому пошук специфічно національного у термінології конкретної галузі знань видається завжди на часі.

Предметом дослідження лінгвістів були термінології різних галузей науки й техніки: медицини, біології, економіки, суспільно-політичних наук, технічних наук, хімії, лісотехніки тощо. Проте окремі підсистеми сучасної англійської термінології, зокрема соціологічна термінологія, залишаються ще недостатньо вивченими [4, с. 17].

З огляду на це звернення до англійської термінології соціології, науки про суспільство як цілісну систему і про окремі соціальні інститути, процеси, групи й спільноти, стосунки особистості та суспільства, закономірності масової поведінки людей, видається актуальним, тим більше що ця термінологія дотепер не була об'єктом спеціального дослідження у вітчизняному мовознавстві.

Соціологія як наука має складну структуру. Більшість учених дотримуються думки про трирівневу структуру соціології, яка передбачає такі рівні соціологічного знання як теоретична соціологія, теорії середнього рівня (спеціальні теорії і галузева соціологія) та емпіричні дослідження.

Останнім часом спостерігається бурхливий розвиток спеціальних соціальних теорій. Це зумовлено різким розширенням кола проблем, які вивчає соціологія, завдяки чому виокремилися такі соціальні теорії, як

електоральна соціологія, соціологія життя, соціологія девіантної поведінки тощо. Значна кількість нових соціологічних теорій виникла внаслідок інтеграції соціології з іншими науками. Так постали економічна соціологія, медична соціологія тощо.

Усі рівні соціологічного знання утворюють складну структуру соціології як науки, особливості якої впливають на характер соціологічної термінологічної системи.

Аналіз лексичного наповнення соціологічної термінології може надати цінну інформацію, яка відображає особливості сучасних форм мислення, процеси вербалізації та концептуалізації свідомості, що становить науковий інтерес для термінології та теорії мови. Англійська мова як мова – посередник при спілкуванні представників різних культур відіграє особливу роль у світовій соціології. Відповідно вивчення соціологічної термінології сучасної англійської мови має особливе значення.

Соціологічна термінологія містить і ті категорії наукової термінології, які стосуються специфіки мислення та менталітету. В зв'язку з цим соціологія повинна розглядатися і як світова дисципліна, яка інтегрує в собі різні інтелектуальні традиції, особливо ті з них, що мають глибокі історичні корені. З огляду на це соціологія в термінологічному аспекті до певної міри наука еkleктична, оскільки вона використовує результати інших наук, а саме дані історичних досліджень, антропології, статистики, психології. Вона не звертається до “сирого матеріалу”, який переробляють інші науки. Як наука, соціологія синтезує напрацьоване іншими науками.

Для розвитку соціології характерні дві протилежні, хоча й взаємопов'язані тенденції – диференціація окремих наук та їхня інтеграція. Відтак структура наукових галузей ускладнюється. Водночас взаємодія різних галузей знання набуває небаченої інтенсивності. Це знаходить відображення у процесах, що відбуваються у термінологічному полі мови. Спостерігається кількісне зростання обсягу терміносистем, ускладнюється їхня структура, посилюються зв'язки між термінологіями різних наук та наукових галузей, що є наслідком сучасної тенденції вивчати певні об'єкти дійсності засобами різних наук і зумовлюється потребою узагальнити людський досвід за допомогою міжнаукової теоретизації, яка потребує використання відповідних (міжгалузевих) вербальних засобів [2, с. 204].

Галузева структура соціологічної термінології становить неоднорідний за своїм походженням та функціями комплекс дисциплін, що потребує подальшої стратифікації.

Дослідники мови науки одностайно визнають, що власне термінологічний шар спеціальної лексики складається з одиниць двох різновидів: по-перше, термінів, що функціонують в окремих галузях наук, по-друге,

термінологічних номінацій, що вживаються в кількох (або у всіх) наукових сферах [5, с. 6].

Мовна система є певним чином структурованою ієрархічною будовою, кожен наступний рівень якої відбиває головні особливості кожного попереднього рівня. Функціонування певного шару спеціальної лексики, подібного за своїми властивостями до міжгалузевої термінології, можна засвідчити на глибшому рівні абстракції, наприклад, у складі галузевих терміносистем. Самій природі цих терміносистем, частково опертій на особливості відповідних галузей знання та діяльності, властива стратифікація, що враховує поділ досвіду на окремі підгалузі в межах кожної наукової сфери [5, с. 8].

Стратифікаційна структура соціологічної термінології відображає розмежування груп термінів за шарами. Кожен з цих шарів містить споріднені за своїм походженням терміни, які утворюють ієрархічно організоване структурне ціле. Таке поле містить ядро, утворене термінами, що найбільш широко вживаються для вираження понять свого поняттєвого поля. Крім того, до складу поля входять декілька областей, з яких одні можуть розташовуватися в безпосередній близькості до ядра, а інші – на периферії. Відтак стратифікаційний аналіз передбачає виділення у складі досліджуваної термінології ядра та периферії.

Ядром соціологічної термінології назвемо сукупність термінів, кожен з яких належить лише до соціологічної терміносистеми. Ядро соціологічної термінології є найбільшою складовою частиною соціологічної термінології (41.9%): *human relations area file (HRAF)* – ‘ареальна картотека людських відносин’, *agency of socialization* – ‘суб’єкт (агентство) соціалізації’, *postal inquiry* – ‘поштове опитування’, *knowledge-as-fact* – ‘знання як факт’, *question order effect* – ‘ефект черги питання’.

До периферії соціологічної термінології належать терміни, кожен з яких є одночасно членом принаймні ще однієї терміносистеми (наприклад – юридичної, статистичної, економічної, політичної тощо). Периферія складається з термінів, які є або запозиченими досліджуваною термінологією з інших дисциплін, або запозиченими з досліджуваної термінології іншими дисциплінами. Таким чином, периферія досліджуваної терміносистеми – це шар спеціальної лексики, яка одночасно належить принаймні до двох різних термінологій – соціологічної та іншої терміносистеми. Відтак периферія поділяється, у свою чергу, на дві частини – реципієнтну, утворену запозиченими з інших дисциплін термінами, та донорську, утворену термінами, запозиченими іншими дисциплінами з соціологічної [3, с. 8].

Аналіз галузевої структури соціологічної термінології, джерельною базою якого стали сучасні англо-англійські соціологічні тлумачні словники: “Oxford Dictionary of Sociology” [10], Соціологічна енциклопедія

[6], Англо-український словник соціологічних термінів [1], Інтернет – енциклопедія Британіка [8], Merriam – Webster Online Dictionary [9], Соціологічний енциклопедичний англо – російський інтернет – словник [7], дозволив встановити, що термінологія соціології має комплексний характер. Термінологічне поле соціології формують терміни одинадцяти наукових галузей: соціології (41.9%), економіки (13%), статистики (8%), політології (7.7%), психології (7%), методології (4.2%), філософії (3%), теорії управління (3%), демографії (2.6%), правознавства (2.4%), антропології (2.2%).

Незначний відсоток галузевої структури соціологічної термінології (приблизно від 0.6% до 2%) складають терміни наступних наукових дисциплін: біології (assimilation – 'асиміляція'), екології (biotic competition – 'біотична взаємодія'), історії (chattel slavery – 'система рабської праці'), літератури (editing – 'редагування'), сільського господарства (cash crop – 'товарна культура'), логіки (contradiction – 'протиріччя, розбіжності, невідповідності'), освіти (deschooling – 'альтернативне навчання'), фізики (diffusion – 'дифузія, поширення'), ботаніки (human genome – 'геном людини'), географії (desert – 'пустеля, неприємна сфера діяльності'), теології (clergy – 'духівництво', problem of theodicy – 'проблема теодицеї'), етнографії (incest taboo – 'заборона кровозмішування'), феноменології (first order constructs – 'конструкції першого ряду').

До термінів, які функціонують одночасно у соціологічній термінології та суміжній галузі, не зазнаючи при цьому помітних семантичних змін, тобто мають однакові дефініції, належать терміни економіки, статистики, політології, психології, методології, філософії, теорії управління, культурної антропології, демографії, права.

З політологією соціологію об'єднує дослідження політичних відносин та державного управління: power (влада), procedural justice (процедурна справедливість), community action (групова дія), civil religion thesis (тезиси громадянської релігії), accommodation of conflicting interests (узгодження протилежних інтересів), benchmark poll (початкове опитування).

З економічною наукою вона перетинається у сфері соціального обігу товарів та послуг в аспекті дослідження соціальних наслідків виробництва, розподілу та обміну: de-skilling (декваліфікація праці), age-productivity profile (співвідношення вік – продуктивність), anthropocentric production system (антропоцентрична система виробництва), average earnings index (AEI) (індекс середньої заробітної плати), domestic division of labour (внутрішній розподіл праці).

З психологією соціологія має деякі спільні риси, зокрема в дослідженні особистості та її існування в групі подібних до неї: developmental age group (функціональна вікова група), attitude scale (шкала відносин), over-determination (надлишкова детермінація), vocabularies of motive (мо-

тиваційний словник), achievement drive (прагнення успіху), assembling perspective (парадигма зборів).

Як і культурна антропологія, соціологія вивчає традиції, культурні цінності, але розглядає їх під особливим соціологічним кутом: culture (культура, духовна життєдіяльність, тип соціальної поведінки людини).

У соціології широко використовується термінологія:

– демографії: reemigration (рееміграція), index of dissimilarity (індекс різниці), optimal matching (оптимальний відбір), nuclear family (нуклеарна родина);

– філософії subjectivity (суб'єктивність), representationalis (репрезентаціонізм),

post-structuralism (пост-структуралізм), modernity (модерн, сучасність, сучасний стиль);

– теорії управління organizational culture (організаційна культура), social work (соціальна робота), socio-technical system (соціо – технічна система)

– права: transcarceration (переведення), primogeniture (майорат, первородство, право первородства), sex discrimination (статева дискримінація)

– статистики: cross classification (табуляграма), adjustment of observations (узгодження наслідків спостереження), parish register (метрична книга), biased sample (нерепрезентативна (необ'єктивна) вибірка)

– загальнонаукова лексика: modelling (моделювання), observation (спостереження, результат спостереження), reification (конкретизація, матеріалізація), reflexivity (рефлексія), analytic induction (аналітична індукція).

Таким чином термінологічне поле соціології формують два лексико-семантичних шари (терміни ядра та периферії), які, в свою чергу поділяються на одинадцять тематичних груп різних рівнів ієрархії. Співвідношення термінів, поділених за шарами стратифікаційної структури (ядро: периферія), у наявній вибірці має наступний вигляд – 1 098: 1 433. До її складу входять терміни ядра (загалом 1098 термінів – 41.9 %) та периферії (1 433 терміни). Комплексний склад досліджуваного поля вимагає подальшого вивчення спектру взаємозв'язків з точки зору семантичної деривації соціологічних термінів в діахронічному аспекті. Таке дослідження сприятиме повнішому розумінню системності мови, адже міжгалузева термінологія є мовним відображенням міжнаукових системних зв'язків і системотвірним ядром наукового поля мови.

Література:

1. Англо-український соціологічний словник [уклад. В. Паніотто та ін.]. – К.: Видавничий дім “Кієво-Могилянська академія”, 2006. – 144 с.
2. Гринев С. В. Введение в терминоведение / Сергей Викторович Гринев. – М.: Московский Лицей, 1993. – 309 с.

3. Грицьків А. В. Міжсистемна взаємодія як чинник термінотворення (на прикладі англомовних фінансових термінів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. В. Грицьків. – Львів, 2004. – 20 с.
4. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів: дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Дерді Емма Тіберіївна. – К., 2003. – 284 с.
5. Житін Я. В. Міжгалузєва термінологія як об’єкт лінгвістичного аналізу: стан і перспективи дослідження / Я. В. Житін // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер.: Філологія. – 2008. – № 798: – Вип. № 53. – С. 5 – 9.
6. Соціологічна енциклопедія: А – Я [уклад. В. Г. Городяненко]. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
7. Соціологічний енциклопедичний англо – російський інтернет – словник <http://ecsocman.edu.ru/db/dict/4693/index.html>
8. Інтернет – енциклопедія Британіка www.britannica.com/
9. Merriam – Webster Online Dictionary www.merriam-webster.com/
10. Oxford Dictionary of sociology [ed. J. Scott, G. Maschall]. – 3 ed. – Oxf.: Oxford UP, 2005. – 707 p.